

02. ELS INICIS

El rerefons de la nostra història

Hem de fixar un moment en què la nostra història començà, però en el corrent del temps mai no hi ha un principi; una cosa condueix a una altra i així successivament. Hem però, de decidir.

Comencem a l'última dècada del segle XI amb una concessió del papa Urbà II. El papa, pensant en la regeneració de la cristiandat i desitjant que les armades europees lluitassin contra l'infidel en lloc d'entre elles mateixes, proposà la primera peregrinació militar* per alliberar Terra santa. Pensava tan sols enviar uns quants cavallers en ajuda de l'emperador bizantí, Alexios I Comnenus, però posà en marxa un moviment èpic d'un abast del tot inesperat, que arribava a particularitzar la baixa edat mitjana.

Peregrinar pacíficament a llocs associats amb personatges sants era una tradició centenària del cristianisme. Els pelegrins pretenien viatjar sense obstacles just perquè eren pacífics; la novetat d'Urbà II fou enviar cavallers armats dedicats a lluitar contra els musulmans seljúcides i desallotjar-los de Terra santa. La paraula 'croada' és posterior, es refereix, potser, a la creu cosida a la roba que els pelegrins i cavallers portaven.

El papa donava una concessió, en el marc d'aquest i projectes similars, per incentivar els monarques i nobles a organitzar croades per alliberar també terres europees del domini musulmà i d'aquesta manera, l'Església catòlica podia incorporar-les al seu domini. La concessió en consistia què el rei podia retenir el delme del producte agrari de les

terres conquerides, el 10% dels ingressos que tot cristià teòricament havia de pagar per al manteniment de l'església i la propagació del catolicisme. El papat renuncià així al futur delme de les Illes Balears a favor del rei que portés a terme la seva conquesta. El delme és un impost en espècie sobre les collites; el posseïdor del dret al delme anava al camp per treure el percentatge, no fou sempre exactament el 10%, de qualsevol collita que li correspongués. A la pràctica hi havia delmers que feien la feina, però el procés era així de directe. Fou un potent incentiu.

El regne 'natural', per proximitat geogràfica, per assumir aquesta tasca 'd'alliberament' era Catalunya-Aragó, sobre el qual ja pesaven altres motius: la pirateria que impedia els negocis dels mercaders catalans en el trànsit per la Mediterrània i els convenis que havien firmat mercaders italians amb el valí de Mallorca que els donaren facilitats comercials a les illes. Igual d'important fou l'ambició de qualsevol monarca per ampliar el seu regne.

De fet, cent anys més tard, quan el pare del rei Jaume I, Pere II d'Aragó, moria a la batalla de Muret, a l'actual sud de França, l'any 1213, tenia plans en marxa per a aquesta empresa. Justament moria mentre intentava reforçar les seves possessions al nord dels Pirineus, rebutjant l'exèrcit de Felip II August, rei de França, i el papa Innocenci III. En aquell moment el nou rei Jaume I tenia cinc anys.

Arribant a l'edat major, el rei En Jaume tenia un altre motiu molt propi: demostrar el seu valor. Es pot caracteritzar el segle

La primera croada de 1096 a 1099, aconseguí la presa de Jerusalem i Antioquia. Va comprendre diverses croades menors, i la primera, La croada popular, liderada per Pere l'ermità, a més de cavallers, aglomerà una multitud de gent humil, un total de 20.000 ànimes. Després de massacrar nombrosos jueus a Alemanya, l'exèrcit desorganitzat arribà a Terra santa on fou emboscat pels turcs seljúcides l'octubre de 1096. Sobrevisqueren pocs pelegrins. [Fig. 5]

(*) Una nota curiosa és que el mateix Bernat de Claravall, contemporani però molt més jove que Urbà II i gran apòlogista del marianisme, caracteritzat per la misericòrdia i la compassió, fou també el més ardent predicador de l'època a favor de l'aniquilació dels musulmans.

En aquest retrat, el rei conqueridor és un home madur i poderós. Encara que és un 'retrat imaginari' del segle XIX, podria tenir una semblança al rei, si el cap momificat, fotografiat l'any 1865, és seu de veres. [Fig. 6]

El rei En Jaume

És sabut que el rei En Jaume no era simplement remarcable pels seus atributs i èxits; encara més, esdevenia una veritable llegenda. Era un heroi de la guerra quan *"la guerra domina todo"* (Furió, 2008, p.51), i era físicament més gran i imponent que els altres, fet que sabia aprofitar. Un altre historiador ha dit de l'època: *"the strong, the healthy, the shrewd, the handsome, the beautiful – and the lucky – flourished"* (William Manchester, 1992, p.16). El rei En Jaume era fort, saludable, astut, atractiu, afortunat, i triomfà. Tenia tant d'èxit que sentí la necessitat d'escriure la pròpia versió de la seva vida, *El Llibre de Feits*, per assegurar-se que el seu lloc a la història, ja cert, li seria favorable. És un personatge seductor, sens dubte, i sabia projectar senzillesa i simpatia, encara que no tenia escrúpols.

XIII com l'època del *primo inter pares* quan imperava una situació de relativa igualtat en les relacions dels reis i els seus rics homes més poderosos. Així, el rei Jaume I tenia la necessitat de demostrar el seu valor en tots els sentits. Conquerir les illes li proporcionà això que avui en dia diuen 'credibilitat'.

El rei, però, era lluny de poder muntar tal empresa tot sol. La solució fou convidar tothom a participar-hi, i l'agost de 1229 el rei ho feia explícit, *"Omnes homines de terra nostra et aliunde venientes"* (Dr. Jaime Salva, 1974, vol. VI, p 99), prometen en recompensa botí o terra en estricta proporció a l'esforç gastat. Per als nobles i rics homes la crida inclogué l'incentiu d'una incrementada rendibilitat: podien retenir el delme de la producció agrària taxable.

Les perspectives de l'empresa eren prou irresistibles per tal que un nombre suficient de cavallers es decidissin a lluitar, i un nombre d'inversors oferissin diners i subministraments per permetre al rei dur a terme el seu projecte. Aquest fou el primer pas.

Una altra versió de la conquesta, contada per un contemporani musulmà, Ibn 'Amira al-Mahzumi, rebaixa algunes pretensions del rei En Jaume. Ibn 'Amira destacava la incompetència de l'últim valí així:

"Davant l'estupidesa d'aquestes disposicions del valí" (2008, p. 55) basat en *"[...] el desacord entre el partit del valí i les forces andalusines de Mayurqa"* (p.54) *"[...] tornà a revifar-se el foc dels odís contra les forces militars [...] i la venjança contra elles"* (p. 55).

Començà la batalla per la ciutat, i *"Quan els camperols de l'illa observaren el que succeïa a Mallorca a causa del setge i la intensa estrangulació a què la mantenia l'enemic creuat, el zel envers la seva ciutat i l'orgull per la defensa de l'islam i dels musulmans féu aparició entre ells"* (p.57). Mal liderat, però, *"Una vegada més féu que la desgràcia caigués sobre ells [...]"* (p. 58).

A més, a *"l'illa de Mayurqa no es privà de l'existència de traïdors que vengueren el seu honor i es llançaren en braços de l'enemic cristià. [...] Un d'ells, Ibn 'Abbad, [...] es presentà davant el rei Haymi I* i li oferí qualsevol servei que necessitàs a canvi de la investidura del govern de l'illa. El*

rei acceptà la proposta i tractà cordialment la seva ambaixada [...]" (2008, p. 58), encara que no li proporcionà cap encàrrec.

Ibn 'Amira també parla *"d'aquells ferotges aspectes i crims repugnants que cometeren els cristians pel que fa als mallorquins musulmans: mataren, empresonaren, esclavitzaren, sotmeteren"* (2008, p. 60).

Destacava en especial la seva set per procurar-se tresors: *"Els cristians són gent agosarada que s'arrisquen anar a la recerca de l'impossible"* (2008, p.130). Descriu amb eloqüència els turments aplicats al valí *"[...] el sotmeteren a un turment ignominiós, car creien, en veure'l, que estaven davant qui era la més pura essència de l'avar i a l'aversion per motius religiosos hi afegiren l'animositat perquè s'abstenia de confessar. Va viure quaranta-cinc jorns en un terrible suplíci i en tal horror que faria fondre el ferro. Fou sotmès a diferents tipus de tortura, de dia i de nit, i hagué de suportar diverses calamitats"* (2008, p. 131).

Dos estudiants àrabs, de medicina, en un imatge que data del 1229. [Fig. 7]

Aquesta no és la versió cristiana de com el tractaren. Els cristians no mencionen tampoc la freqüent duplicitat del rei En Jaume en el seu tracte amb els musulmans. Val la pena llegir aquesta història, que contrasta amb el conte llegendari que coneixem.

Incansable a avançar en els seus objectius, el rei En Jaume cuidava bé del seu 'Regne de Mallorca', i va passar més d'un any a l'illa, del setembre de 1229 fins a l'octubre de 1230, per assegurar que el seu futur quedaria ben assentat. Tan llarg temps al mateix lloc fou excepcional per a un monarca peripatètic, que viatjava constantment, intentant assegurar-se que tot marxava bé als seus territoris. Gaudí d'una vida llarga per l'època i morí literalment pel camí, sense aconseguir el seu destí final, Poblet, on tenia intenció de morir.

El rei compartia els temors i els dubtes de la seva època: per exemple, el desig de la legitimitat com a monarca, que tan sols podia ser conferida per l'única autoritat superior a qualsevol rei, el papa mateix. Es diu que el rei En Jaume sempre portava una corona en el seu equipatge quan tenia ocasió d'entrevistar-se amb el *summa pontífex*. El papa, però, esvaí cedir-li aquesta patent de legitimitació.

Una preocupació encara més important per a tota persona medieval era l'obsessió per l'eternitat, i on passarien l'interminable període que segueix la mort. Com a assegurança, el rei deixava ordres i diners per dedicar 35.000 misses pel bon destí de la seva ànima.

Després de la conquesta

Arribada finalment de manera victoriosa a Madina Mayurqa, l'host, els cavallers i tropes no podien més. Pocs dies després muntaren disturbis demanant el seu botí

(*) Als documents medievals sempre es denomina el regne com 'Regne de Mallorca' o 'Mallorches'.

(*) El nom musulmà del rei En Jaume.

i tornar a casa. Estaven ressentits sobretot perquè alguns rics homes ja s'havien instal·lat a les millors residències de la ciutat, mentre que ells sofrien un hivern anormalment plujós a la intempèrie. Tants de cavallers abandonaren l'illa com en sucumbiren a una epidèmia, que el rei hagué de fer una crida replegant cavallers del seu regne d'Aragó. No podia continuar la campanya, havia de repartir terres que encara no estaven conquerides. La campanya per reduir els musulmans refugiats a la serra de Tramuntana no va tenir èxit.

A més del vescomte de Bearn, mort en batalla el 1229, morí un segon magnat, Hug IV, vescomte d'Empúries, de malaltia entre l'hivern i la primavera del 1230. Els seus hereus, Garsendis, viuda de Bearn, i Pons Hug III, fill d'Empúries, foren presents, amb els altres grans porcioners i senyors del regne, per testimoniar la lectura de la primera Carta de Franqueses l'1 de març. L'abril la vescomtessa nomenava un lloctinent, Pere de Centelles, sagristà de Barcelona, per gestionar la seva porció, una octava part de l'illa, i ella tornà a Catalunya.

Encara que foren nomenats molts porcioners subsidiaris i molts terrenys assignats, abans de la victòria - així havien passat les hores d'espera a les tendes del campament a Burtubi, anomenat Porto Pi pels cristians - seguiren dos anys d'activitat intensa per estendre el control dels nous amos i per poder conèixer per primera vegada les terres per les quals havien lluitat i mort.

No s'ha de tenir una impressió equivocada del repartiment. La divisió de Mallorca en vuit parts entre el rei i els magnats*, els seu socis i col·laboradors més propis, no era senzilla i les porcions no foren regals. Els magnats rebien el domini directe sobre blocs de terreny més o menys coherents, a més d'un nombre d'edificis de Ciutat i alguns molins i fonts. És a dir, tenien una sèrie de drets i privilegis sobre alguns béns, però també l'obligació de fer, al seu torn,

el repartiment dels seus terrenys i drets a colonitzadors per fer-los productius i rendibles. Els magnats eren responsables de repartir el botí entre les seves mainades, que eren centenars de persones: cavallers, soldats (o peons), a més dels grups o individus que havien contribuït amb diners o espècies a sostenir la seva participació a la conquesta. De l'abdicació de la seva responsabilitat en podia resultar la confiscació per part de la corona.

El rei i els seus magnats a la tenda reial a Porto Pi, l'any 1229. Aquí el bisbe de Barcelona, Berenguer Palau, mostra la seva gran confiança amb el rei en un gest que sembla paternal. El rei tenia tan sols 21 anys. (L'imatge és d'un fresc de 1285-1295 a Barcelona).

[Fig. 8]

Els primers colonitzadors

Els primers establiments de què tenim constància a Canarrossa, antic districte àrab i la porció principal de Bearn, ocorregueren a final del 1231. Amb què es trobaren aquests colonitzadors, entre ells els primers binissalemers cristians i catalans, en arribar a Mallorca i sortir cap a la comarca de Canarrossa?

Hi havia un camí ben marcat, des d'Alcúdia o des de Ciutat, entre camps de cultiu, garriga i grans boscos. Els camps de cultiu eren minsos i de poca extensió. Hi havia cases aïllades com les que encara avui podem veure a distància de la carretera. No hi havia pobles, sinó ocasionalment algun nucli amb un o dos carrers curts de cases senzilles, probablement d'una planta, construïdes amb tàpia i amb capell pla. Els cultius eren de llegums i hortalisses, d'ordi, blat o mill, sense que predominessin els cereals.

D'arbres hi havia castanyers, roures, alzines, ametllers i altres fruiters. Els àrabs solien construir marges per als arbres fruiters amb hortalisses i vinyes, no pas oliveres. Una majoria d'historiadors diuen que al segle XIII l'oliva era una importació recent a Mallorca, i que en temps de la conquesta probablement no havia arribat fins al Raiguer.

Trobaren a més diverses varietats d'animals: cabres per tot arreu, moltons, vaques i mules, un animal que s'havia exportat de Mallorca per la seva qualitat superior i el seu preu. A causa de la prohibició per als musulmans de menjar porc, suposem que no n'hi havia molts i que eren tots salvatges. Potser hi havia petites bandades de pollastres, ànecs i oques, però és possible que la majoria d'objectes mobles i animals haguessin desaparegut amb els seus amos cap a les muntanyes.

Diuen els historiadors Bernat i Roca, Serra i Barceló que "nuclis familiars i clans es preparaven per suportar l'investida. A llocs segurs hi posaren els seus béns més preuats. En primer lloc, aliments i el bestiar; però també béns mobles importants per a ells: eines de metall relacionades amb la producció d'aliments, [...] parament domèstic: peces de tela i altres fibres, fust, metall i ceràmica" (2001, p. 36).

Quan "les hosts feudals penetraven a Madina Mayurqa, bona part de la població es refugià a les muntanyes. Fins i tot en aquests moments i en vista de les negociacions [...] es devia creure encara que es tractava d'una expedició de càstig i saqueig semblant a la del segle anterior" (2001, p. 37).

A la vista, però, de les ampliacions ofertes per Ibn 'Amira al-Mahzumi, sobre una participació dels habitants de Mayurqa o en resistència o en ajuda als cristians, és possible que no tot el món fugís a l'abric de

[Fig. 9]

les muntanyes, o que els anys 1232 i 1233, quan arribaren els colonitzadors, alguns ja haguessin tornat a les seves terres.

Canarrossa

La comarca no era de cap manera terreny verge. Els nouvinguts trobaren "cases, prats,

(*) Jaume I fou un magnat com els altres, a més de ser el rei.

pastures, herbes, aigües, llenyes, vinyes, arbres diversos, horts, casals” com diuen el 1236 en una escriptura d'establiment (RRV II, p,7) però se suposa que quan, per fi, arribaven els nous amos, les tasques agrícoles havien estat en suspens des de l'any 1229.

El Raiguer és una àrea privilegiada per les bones comunicacions, a més de tenir una varietat paisatgística amb pendents i pla juxtaposats. És a Inca on aquesta configuració geogràfica és més acusada. Inca era una alqueria i també un districte que s'estenia des de l'alt de la serra fins a l'albufera de la badia d'Alcúdia. En termes que coneixem, comprenia des del poble de Caimari passant per Biniamar, Selva, Mancor de la Vall, Moscarí, Búger, sa Pobla i Campanet, a més de la important comarca d'Inca mateixa. Quan la visità el rei Jaume I en 1230, digué *“se n'anaven a una alqueria per nom Inca”*, (Soldevila, 2007, p. 188) on ja hi havia una població nombrosa en el moment de la conquesta.

Abans d'arribar a Inca, des del sud, s'havia de passar pel districte de Qanurusha o Canarrossa, nom cristianitzat, que s'estenia des d'Alaró, inclosa la vall d'Almadrà, Lloseta, Binissalem, Consell, Santa Maria i Santa Eugènia, fins a Sencelles i Costitx.

Sembla lògic que els colonitzadors arrellessin on hi havia nuclis musulmans. Els nouvinguts aprofitaren la infraestructura que existia: edificis, pous i camins. Havien trobat a la comarca els recursos necessaris en els llocs o alqueries de Consey, Olero, Rubines i Benisalem, a Aiamans i Lozeta, i al costat del camí de Muro, a Beniagol, a més de Sencelles i Costig. Aquests eren assentaments amb condicions similars que després seguiren trajectes individuals com a pobles o viles.

Encara que hi ha una possessió de nom actual 'Canarosa' en el municipi de Sencelles on, de fet, el vescomte de Bearn mantenia la seva possessió, una espècie de

reserva del senyor, els nous pobladors no trobaren cap assentament significatiu i el nom de Canarrossa gairebé no es recorda avui. El districte és una anomalia en aquest aspecte ja que quasi tots els altres de la Mallorca musulmana han perpetuat o donat el seu nom a un poble que encara existeix.

Diversos historiadors han identificat el nom de Canarrossa amb el 'qanat al-'arusa' (Kirchner, 1997, p. 61). El qanat és, en aquest cas, un sistema de conducció d'aigua subterrània ben desenvolupat a la vall de Coanegra, on va viure el clan berber dels Banu'Arus. Aquesta vall, al costat de l'alqueria Mahuja, ara Santa Maria del Camí, es podia haver desenvolupat en el poble cabdal del districte, ja que tenia també una important cruïlla de camins, però sembla que mancava de vocació urbana.

Lògicament destaca, també, Alaró, seu del castell impugnable que domina el centre de Mallorca i fou emprat pels àrabs, igual que les poblacions anteriors, com a indret defensiu. Podia haver assumit el lideratge del districte pertanyent al vescomte de Bearn i la seva mainada, però no passà així.

L'àrea del municipi de Binissalem, que incloïa Lloseta des de la conquesta, compartia característiques amb la d'Inca, però a escala menor. Fins i tot compartien les mateixes collites, amb notable producció de vi i blat. La presència d'un veí tan poderós no eclipsà Binissalem, més bé sembla que el reforçà. Hi ha però, aspectes per als quals ens manca explicació; sobretot falta aclarir els límits terrestres de l'un i de l'altre els primers segles.

El Raiguer gaudia d'una tranquil·litat peculiar, lluny d'incursions de pirates o depredacions d'hosts en camí a la batalla. La pau sols patí de disputes civils, revoltes internes o epidèmies importades. Durant l'època que seguia a la conquesta, el seu destí serà l'agricultura.

FONTS CITADES.

- _Jaime Salvá, “Instituciones Políticas y sociales otorgadas por Jaime I a los pobladores de Mallorca”, *Historia de Mallorca*, vol. VI, 1974
- _Antoni Furió, *El Rey Conquistador: Jaume I: entre la historia i la leyenda*, Valencia, Bromera, 2007
- _William Manchester, *A World Lit Only by Fire. The Medieval Mind and the Renaissance*, London, Macmillan, 1992
- _Ferran Soldevila, *Les quatre grans Cròniques, 1. Llibre dels feits del rei En Jaume*, Barcelona, 2007
- _Ibn 'Amira Al-Mahzumi *Crònica àrab de la Conquesta de Mallorca*, Palma, 2008
- _M. Bernat i Roca, J. Serra i Barceló, “Les Coves on les moros estaven”, *Butlletí de la Societat Arqueològica. Lul·liana*, 57, 2001 (abreviat com BSAL)
- _RRV2 *Noticiari de Binissalem, (Rubines a l'edat mitjana 1231-1516)* 1998
- _Helena Kirchner, *La construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, 1997

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.